

S. Saydaliyev

Pedagogika fanlari nomzodi professor, Namangan davlat universiteti

M.B.Mutalliyeva

Namangan davlat universiteti taynach doktoranti

BOSHLANG‘CH SINFLARDA INGLIZ TILI O‘QITISHNING MAQSAD VA VAZIFALARI

Annotatsiya: Ta’lim maqsadi ijtimoiy-pedagogik va lingvodidaktik tushuncha sifatida ingliz tili o’qitishga tatbiqan quyidagicha ta’riflanishi mumkin: umumta’limiy yo’nalishdagi o’quv predmetlaridan bo’lmish ingliz tilini o’rganishga jamiyat va davlatning ijtimoiy buyurtmasi shaklidagi ta’lim mazmunini belgilash, o’qitish jarayonini tashkil etish va muayyan natijalarga erishishni oldindan aniqlash vositasidir. Maktabda ingliz tili nima uchun o’rganiladi? savoliga javob tariqasida qo’llanadigan termin-tushunchadir. Umum-ta’lim maktablarida o’quvchilarga ingliz tili amaliy maqsadi, umumta’limiy maqsad, tarbiyaviy maqsad va rivojlantiruvchi maqsadda o’rgatiladi. Ingliz tili o’qitishning amaliy maqsadiga erishish yo’lida umumta’lim maktab kursida ingliz tili o’rgatishning yakuniy amaliy maqsadi- tinglab tushunish va o’qish, ya’ni chet tilda tinglab va o’qib axborot olishdir.

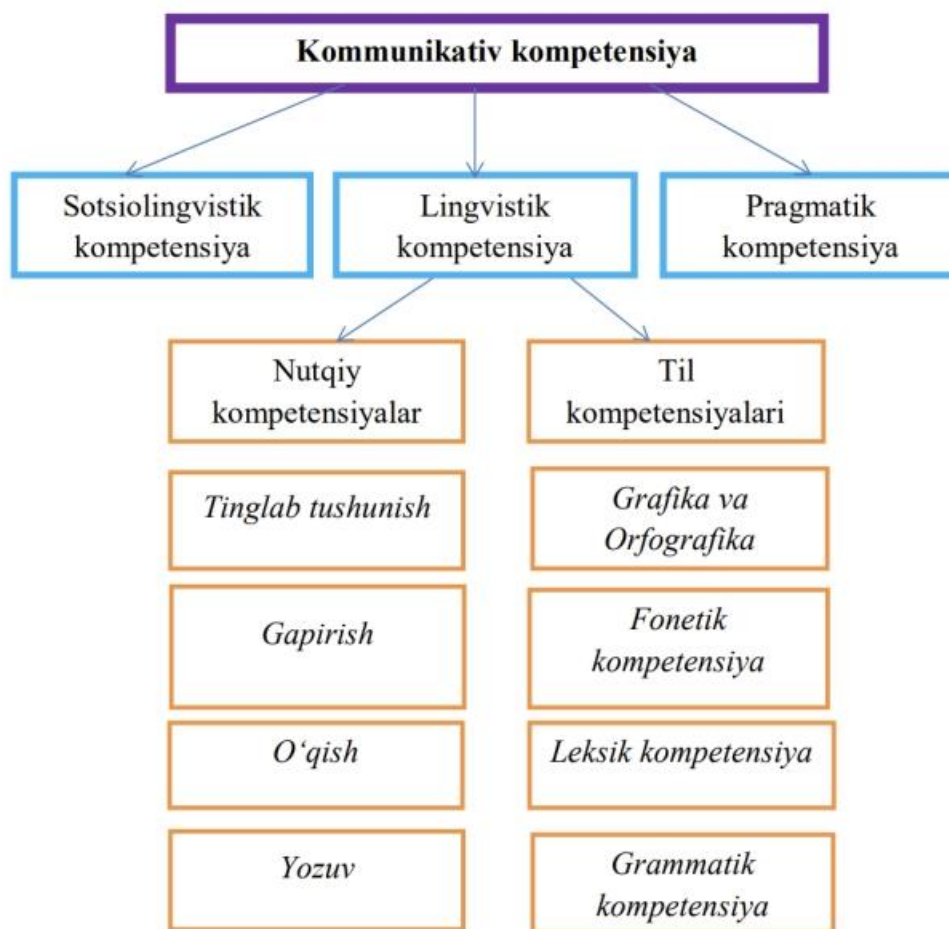
Kalit so‘zlar: O’qitish metodikasi, til, nutq, nutq faoliyat turlari, nutqiy kompetensiya, gapirish, tinglab tushunish,

Kirish. Oraliq amaliy maqsad turlicha talqin etiladi: I sinfda tinglab tushunish va gapirish amaliy maqsad hisoblanadi; II-IV sinflarda ham tinglab tushunish va gapirish amaliy maqsad, o’qish va yozuv og’zaki nutqda o’rganilgan til materialini takrorlash va mustahkamlash vositasi; V-VI sinflarda nutq faoliyati 31 turlaridan tinglab tushunish, gapirish va o’qish – oraliq amaliy maqsad, yozuv – amaliy vosita; VII-IX sinflarda tinglab tushunish va o’qish – amaliy maqsad, gapirish va yozuv -vosita. Ma’lumki, har qanday maqsad ehtiyoj tufayli paydo bo’ladi. Metodik adabiyotlarda ehtiyojni tahlil qilishda ta’lim sharoitidan kelib chiqib, ob’ektiv va sub’ektiv ehtiyojlar farqlanadi. Ob’ektiv ehtiyoj: a) ingliz tili o’rganuvchilarning yoshga oid psixologik xususiyatlari, ona tili, qiziqishlari, ingliz tili o’rganish layoqatlari; b) ingliz tilida nutq faoliyat turlaridan egallanishi lozim bo’lgan bilim, malaka va ko’nikma darajalari; d) davlat va jamiyat talabidan, ya’ni ijtimoiy buyurtmadan kelib chiqib, o’quvchilarning ingliz tilidan bilim, malaka va ko’nikmalariga qo’yladigan dasturiy talablar haqidagi ma’lumotlar asosida aniqlanadi. Sub’ektiv ehtiyoj o’quvchilarning: a) ingliz tili va madaniyatiga munosabatlari; b) ingliz tili o’rganish usullari va strategiyalari; d) qaysi nutq faoliyat turlari (gapirish, tinglab tushunish, o’qish va yozuv)ni egallashga qiziqishlari haqidagi ma’lumotlar asosida tahlil etiladi. Ob’ektiv va sub’ektiv ehtiyojlar haqidagi tahliliy ma’lumotlar asosida ta’lim maqsadlari aniqlanadi. Ta’lim maqsadlarini aniqlashda o’rganuvchilarning kommunikativ ehtiyojlariga ustuvor ahamiyat qaratish zarur. Maqsad – ta’limda umumiy yo’nalish bo’lib, muayyan vazifa(lar)ni hal etish rejasidir. Maqsad deganda, ingliz tili va uning sohibi madaniyatini o’rgatish va o’rganishning ongli tarzda rejalashtirilgan natijasi ko’zda tutiladi. Ta’lim maqsadlari ijtimoiy buyurtma – topshiriq bo’lib, har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish va tarbiyalashga qaratiladi, u ta’lim mazmuni va unga muvofiq erishiladigan natijani belgilash orqali ingliz tili o’qitish tizimini aniqlashtiradi. Ingliz tili o’qitish maqsadlari mazkur tizimining asosiy komponenti sifatida umumta’lim sharoitlari va jamiyat hamda shaxs talabidan kelib chiqib aniqlashib boradi. Maqsad o’z navbatida ingliz tili o’qitish mazmuni, tamoyillari, shuningdek, o’qituvchi va o’quvchilarning faoliyat xususiyatlaridan kelib chiqadigan usul va texnologiyalarni belgilaydi. Ingliz tili o’qitishning amaliy maqsadiga erishish yo’lida nutq faoliyatining turlari uchun maxsus mavzular

va til materiali tanlanadi, o'quv vaqtining asosiy qismi ularni o'rganishga bag'ishlanadi, ya'ni mashqlarning aksariyati ushbu nutq faoliyati tur(lar)ida bajariladi. Amaliy maqsadga lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarni egallash orqali erishiladi. Kompetensiya (layoqat, fazilat), ma'lumki, bilim, ko'nikma, malaka va shaxsiy belgilar majmuidan iborat. Kompetensiya tarkibiga kichik konsepsiyalar kiradi. Lingvistik kompetensiyada lisoniy hodisalarning nutqda qo'llanilishi nazarga olinadi. Sotsiolingvistik kompetensiyada muloqot vaziyati, maqsadi va muloqotdoshlar vazifasiga mos tarzda fikr bildira olish ko'zda tutiladi. Pragmatik konsepsiya kommunikativ vaziyatda o'zini tuta bilish (masalan, takroran so'rash, nutqiy va lisoniy murakkablik tug'ilganda undan chiqa olish) layoqatiga taalluqlidir. Pragmatik kompetensiya tarkibidagi diskursiv kompetensiya og'zaki va yozma nutqdagi izchillikni ta'minlashga xizmat qiladi. Amaliy maqsadning ro'yobga chiqishida o'quvchi ta'lim oladi, tarbiyalanadi va uning shaxsi rivojlanadi. Ingliz tili o'qitish umumta'limiy maqsadining ro'yobga chiqishida o'rganilayotgan til vositasi orqali foydali hayotiy axborot va til haqidagi yangi sodda ma'lumotlarni o'zlashtirish ko'zda tutiladi. O'quvchining umumiy saviyasini ko'tarish, o'rganilayotgan til va madaniyat haqida yangi ma'lumotga ega bo'lish, muloqot madaniyatini yuksaltirish, aqliy mehnat usullarini qo'llash, fikrlash fazilatlarini rivojlantirish kabilarga erishiladi. Ushbu maqsadni amalga oshirishda asosan lingvistik, strategik (kompensator), o'quv-kognitiv, diskursiv sifatlar takomillashadi. Boshqa fanlar qatorida ingliz tili ham majburiy o'quv predmeti maqomida umumiy ta'lim berish/olishga o'z hissasini qo'shadi. Umumta'lim ob'ekti uchta: til hodisasi, unga oid tushuncha yoki sodda qoida va eng muhimi, ingliz tilidagi diskurs mazmuni. O'quvchilarga g'oyaviy tarbiya berish, aqliy mehnat malakalarini singdirish, ularning bilish faolligini oshirish 33 mazkur maqsadning mohiyatini tashkil etadi. Tarbiyaviy maqsad asosan, ikki yo'l bilan ro'yobga chiqariladi: (1) bevosita chet tilda salomlashish, xayrlashish, predmet va hodisalarning nomlarini bilish, she'r va ashula aytish, o'yinlar bajarish kabilar, ayniqsa, dastlabki darslarda o'quvchilarga ancha qiziqarli yumush sanaladi; (2) muloqot chog'ida bir-birlariga odob doirasida munosabat bildirish, xatti-harakatlarini sharhlay olish, audio matn va grafik matnlardan olinadigan axborotlar beqiyos tarbiyaviy ahamiyat kasb etadi. Darsdan tashqari o'quv tadbirlarining ham tarbiyaviy ahamiyati cheksiz. Didaktikadagi rivojlantiruvchi ta'lim ma'nosi bilan hamohang bo'lib, o'quvchi shaxsining aqliy, hissiy va motivatsion jihatlarini rivojlantirishni ifodalaydi. O'quvchi intellektual va ma'naviy oziqa oladi, nutqiy muloqotda o'z hissiyotini sinab ko'radi, muloqotdosh (o'quvchi, muallim, diktora va b.)lar fikrini bilish va o'z fikrini bayon etish orqali uning shaxsi kamol topib boradi. Ta'lim jarayonida, jumladan, ingliz tili o'rganishda me'yordagi lisoniy va nutqiy qiyinchiliklarni yengib o'tish o'quvchi tafakkuri va his-tuyg'ularining rivojlanishini ta'minlaydi. Rivojlantiruvchi maqsadga nutqiy amallar tufayligina erishiladi. Uning umumta'limiy maqsaddan jiddiy farqi shundaki, o'quv ma'lumotlari olish bilan ta'lim fikran bog'lanadi, ma'lumotning mazmuni turli kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ta'lim, jumladan, ingliz tili o'rganish shaxs rivojlanishida alohida o'rin egallaydi. Til psixologik, kommunikativ, funksional va madaniy hodisa bo'lganligi sababli bilish jarayoni uchun o'ta ahamiyatli, chunki u bilmaslikdan bilishga eltuvchi omildir. Ingliz tilida o'quvchi ikki turda bilim oladi, birinchisi va asosiysi, nutqiy jarayonda ishtirok etish uchun kerakli algoritmik qoidalar va ijtimoiy ahamiyat kasb etadigan o'quvchi hayoti davomida foydali ma'lumotlar. Madaniyatlararo muloqot o'zga xalq mentalitetiga xos belgilar va odatlarni singdirishga xizmat qiladi. Bunda boshqalarning turmush tarzini reklama qilish emas, balki ingliz tili sohibining nazari bilan dunyo manzarasiga yangicha qarash va oqibatda, o'z madaniyatini chuqur his qilishga o'rganadi. Umumbashariy va milliy qadriyatlar uyg'unlashuvi sodir bo'ladi.

Har qanday ta'limning sifati va samaradorligi maqsadning belgilanishidagi aniqlik darajasiga bog'liq. Ingliz tili o'qitishda amaliy (ustuvor), umumta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlar e'tirof etilgan. Mamlakatimizda ta'limning barcha bosqichlarida ingliz tili o'qitishning asosiy maqsadi o'rganuvchilarning ko'p madaniyatli dunyoda kundalik, ilmiy va kasbga oid sohalarda faoliyat olib borishi uchun ingliz tilida kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdan

iborat. Taraqqiyot sivilizatsiyasi tarixiga retrospektiv nazar tashlar ekanmiz qadimda ajdodlarimiz yosh avlodga ta'lim va tarbiya berishda turli vositalardan foydalanishganligiga guvoh bo'lamiz. Hisobni o'rgatish uchun turli toshlar, suyaklar yoki meva danaklaridan, yozuvni o'rgatishda mumlangan taxtachalar va 38 "stilo" deb nomlanuvchi uchiga o'tkir metall tig' mahkamlangan cho'pdan foydalanilgan. Bugungi kunda davlat ta'lim standarti, o'quv dasturi va darslik ingliz tili o'qitishning asosiy vositalarini tashkil etadi.

1-rasm. Kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari

Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitish metodikasining lingvistik asoslari o'qitish jarayonining lingvistik asoslaridan farqlanishi lozim. Boshlang'ich sinflarda ingliz tili o'qitish metodikasining lingvistik asoslari zamonaviy o'qituvchiga shaxsiy ishchi o'quv dasturi uchun til materialini tanlash, metodik tashkil etish va uni taqdim etishda yordam beradi. Tajribalardan ma'lumki, zamonaviy o'qituvchi asosiy darslik-majmuadan foydalanish bilan cheklanmay sinfdagi o'quvchilarning salohiyatidan kelib chiqib darsning sifati va samaradorligini oshirish maqsadida turli manbaalardan qo'shimcha materiallar tanlaydi. Shu sababdan zamonaviy o'qituvchi fan bo'yicha ishchi o'quv dasturini takomillashtirishda kimga, nimani, qanday, va qancha o'qitish masalasini savodli hal etishi kerak. Aksariyat hollarda o'qituvchining o'rgatish va o'quvchilarning o'rganish maqsadiga yo'naltirilgan hamkorlikdagi faoliyati natijasida kommunikativ kompetensiyaning dasturiy talablar darajasida egallanishiga erishilmaydi. Bunga asosiy sabablardan biri sifatida darsliklarda taqdim etilgan lingvistik, sotsiolingvistik va pragmatik kompetensiyalarning egallanishiga xizmat qiluvchi mashqlarning miqdoridagi noadekvatlikni ko'rsatish mumkin.

Xulosa. Zamonaviy talablarga muvofiq o'quvchilar tomonidan nafaqat til va nutqqa oid materialning balki ingliz tili sohibining madaniyatiga oid materialning ham o'zlashtirilishi lozimligi inobatga olinadigan bo'lsa, lingvistik materialni tanlashda sotsiolingvistik mazmunga ham e'tibor qaratilishi zarur bo'ladi. O'quvchi nutqiy faoliyatining qanday tuzilganligini bilgan o'qituvchi uni rivojlantirishga xizmat qiluvchi mashq va topshiriqlarni adekvat tanlay oladi, nutq faoliyat turlaridan maqsad emas vosita sifatida foydalanib shaxsga va kompetensiyalarning egallanishiga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasiga muvofiqlashadi. Shundagina bilim, malaka va ko'nikmalarning egallanishiga yo'naltirilgan ta'lim paradigmasi o'z o'rnini shaxsga yo'naltirilgan ta'limga bo'shatib beradi. Metodikaning psixolingvistik aspektidan bilimga ega o'qituvchi (ona tilini o'zlashtirishdagi tajribalar asosida sodir bo'ladigan ingliz tili o'rganish jarayonida) o'quvchi nutqiy faoliyatining turlarini emas, balki kompleks rivojlantira oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shabbazova, D., Abduhalimova, Y., & Abdunazarova, Z. (2022). Psychological And Pedagogical Factors of Developing Literacy of Primary Class Students Based on Personal Value Approach. Journal of Positive School Psychology, 6(9), 3707-3712.
2. R.D.Norqobilova. Boshlang'ich sinf o'quvchilari faoliyatini indikatorlar asosida diagnostika qilishning o'ziga xosligi. INTERNATIONAL CONFERENCES, 564-568. 2023
3. R.Norqobilova, M.To'rayeva Importance of talent in child development. Web of Scientist: International Scientific Research Journal. ISSN: 2776-0979, VOLUME 3, ISSUE 7, July. 2022 57-61
4. "Kristal, Devid. "Ingliz tilidagi Kembrij entsiklopediyasi." 3-nashr, Cambridge University Press, 2019 yil 24-yanvar
5. Norbutayev H.B. Specific features of interdisciplinary integration in teaching natural subjects. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com>. Impact Factor: SJIF.Vol.11,10.5958/2249- 7137. 2021.00766.7. Issue 3, March 2021.- P.1123-1128.